

УДК 37.013

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-106-2-137-144>

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

С. С. Рашидова

ORCID 0000-0002-2573-4276

В статті авторкою окреслюються основні тенденції та проблеми освітньо-виховного процесу молодого покоління в сучасній Україні, що обумовлюються і загострюються російською агресією.

По-перше, в Україні розповсюдження набула дистанційна форма освітньо-виховного процесу, яка подекуди повністю витіснила очну форму навчання, а з ним і виховання. Це вимушена дія і вона відкриває можливість вирішення складного питання не призупинки, а продовження освітнього процесу, що є, безумовно, позитивним моментом. Але разом із тим відкриває ряд проблем, які визначені в статті.

Друга тенденція – адаптація власне навчально-виховного процесу і розвитку адаптованості його суб'єктів до реалій і викликів в сучасній Україні. Ця тенденція обумовлена як зовнішньою агресією, так і переходом на дистанційне навчання, або змішану форму навчання.

По-третє, має місце тенденція до: превентивного виховання; готовності до освіти і виховання в родині; до самоосвіти, саморозвитку і самовиховання.

По-четверте, особливого значення в умовах війни набуває патріотичне виховання молодого покоління. Сім'я, навчальний заклад, держава мають створити умови і стати тими середовищами, де відбувається становлення громадянина-патріота України, готового до викликів, готового розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову державу.

Зазначено, що освітньо-виховний процес в закладах освіти України потребує переосмислення, адаптованості до швидкоплинного часу і відповідних дій для реалізації з урахуванням окреслених тенденцій.

Ключові слова: освітньо-виховний процес, тенденції освітньо-виховного процесу, заклади освіти, сучасна Україна.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Глобальний світ, інтеграційні

процеси, цифровізація, швидка змінюваність життя потребують від кожного з нас і суспільства в цілому розвитку таких необхідних властивостей, як мобільність, динамічність, гнучкість, саморозвиток і самозростання. Все це за великим рахунком змінює наш спосіб життя, світогляд, розуміння буття, свого теперішнього і майбутнього, шляхів існування і розвитку.

З іншого боку, війна принесла в Україну розруху, смерть, страждання, біль і відповідно проблеми, серйозні виклики і корективи, пов'язані з цим. За таких умов названі вище властивості набувають нового сенсу і змісту. Людина має сприйняти, пережити все, що з нею трапилось, зробити усвідомлений, одночасно швидкий вибір, як їй жити і рухатись далі, не зупиняючись, адже життя і події, що відбуваються, швидко змінювані й з новою силою дадуть відчутти нові виклики і проблеми.

Отже, із врахуванням вище зазначеного, освітньо-виховний процес молодого покоління потребує переосмислення, адаптованості до швидкоплинного часу і відповідних дій для реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Державною службою якості освіти України у грудні 2022 – січні 2023 років було проведено дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни. Дослідженням було охоплено 150 шкіл з усіх областей України. В межах інтересів визначеної проблеми в дослідженні зроблені висновки і визначені деякі тенденції освітнього процесу під час війни, пов'язані із: забезпеченням технічними засобами навчання, доступом до освітнього процесу, втратами в освітньому процесі та їх компенсацією, психологічним станом учасників освітнього процесу, адаптацією освітнього процесу до викликів (Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022-2023 навчальному році, с. 6-10).

Крім наведеної роботи, узагальнюючих розвідок щодо визначення тенденцій освітньо-виховного процесу закладів освіти сучасної України в науковому обігу не спостерігається.

Метою даної статті є спроба окреслення основних тенденцій і пов'язаних з цим проблем в освітньо-виховному процесі закладів освіти сучасної України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні для України й освіти з новою силою і новим сенсом постають наративи чотиривимірної системи освіти, що мають формувати і виховну систему закладів освіти:

- учитися знати (пізнавати, вчитися);
- учитися застосовувати знання (діяти);
- учитися бути (жити у злагоді з собою);

– учитися жити разом (жити у мирі та злагоді з іншими) (Драйден, Вос, 2005).

Разом із тим окреслилися стійкі *тенденції* в освітньо-виховному процесі закладів освіти сучасної України і по'язані з ними *проблеми*.

По-перше, за умов війни в Україні розповсюдження набула *дистанційна форма освітньо-виховного процесу*, яка подекуди повністю витіснила очну форму навчання, а з ним і виховання. Це вимушена дія і вона відкриває можливість вирішення складного питання не призупинки, а продовження освітнього процесу, що є, безумовно, позитивним моментом. Але разом із тим відкриває ряд проблем, що постають.

Серед проблем називають забезпеченість технічними засобами навчання, елементарну відсутність комп'ютерів (робота через телефон), в деяких регіонах відсутність інтернету, що пов'язано з російською агресією тощо. Отже, викликом в цих умовах є відсутність постійного, безперерйного доступу до освітнього процесу. «За оцінками вчителів, близько 30% учнів не мають постійного доступу до освітнього процесу в умовах війни, з-поміж регіонів – найбільше на Півдні – 40%. З урахуванням типу населеного пункту, більше учнів мають доступ до навчання у містах, ніж у селах. Особливо ці відмінності проявляються серед учнів із числа соціально-вразливих категорій» (Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022-2023 навчальному році, с. 6-10).

Серед головних викликів освітнього процесу в умовах війни педагоги називають нестабільні умови навчання, обмеженість способів організації навчальної діяльності, зниження мотивації та нестабільний психоемоційний стан учнів і вчителів.

Крім того, педагоги та шкільна адміністрація не були готові до кардинальних змін, не завжди виявляли гнучкість та адаптивність до нових реалій, плануючи освітньо-виховний процес. Разом із тим оголилася проблема не готовності великої кількості дітей і молоді до самостійного навчання і розвитку.

Узагальнюючи проблеми, викликані війною і пов'язані з дистанційним навчанням, слід особливо підкреслити проблеми, що стосуються виховання:

- зниження не тільки якості освіти, але і перш за все виховання;
- відсутність живого спілкування як міжособистісного, так і групового, що несе собою відчуження;
- як результат освіта по інтернету не є продуктивним середовищем для досягнення виховних завдань і соціалізації молоді.

Таким чином, виокремлюється ще одна *тенденція* – *адаптація власне виховного процесу і розвитку адаптованості суб'єктів освітньо-виховного процесу до реалій і викликів в сучасній Україні*. Ця тенденція обумовлена як

зовнішньою агресією, так і переходом на дистанційне навчання, або змішану форму навчання.

Адаптація потребує:

- психологічної, мотиваційної готовності до реалій освітньо-виховного процесу всіх її учасників;
- матеріальних вкладень і підтримки держави, а також духовних зусиль всіх (суб'єктів освітнього процесу, родин, громадськості);
- розробленості психолого-педагогічних умов і супроводу;
- перебудови парадигми і моделей виховання.

По-третє, актуалізуються деякі напрями й особливості освітньо-виховного процесу – тенденція до превентивного виховання; готовності до освіти і виховання в родині; готовності до самоосвіти, саморозвитку і самовиховання.

Проблеми, пов'язані з війною, стають причиною страждань, втрат, збільшення неблагополучних родин, людей з психологічними проблемами і травмами. Зайнятість батьків і безконтрольність підлітків ведуть до проблем із вживанням алкоголю, наркотиків тощо.

У складний час, який переживає наша країна, з урахуванням викликів суспільства в умовах війни, під час організації превентивної роботи з учнями виникає потреба адаптувати знання та практику педагогів, що застосовувалися й спрацьовували в мирний час, – до реалій війни (Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022-2023 навчальному році, с. 6-10).

Використовуючи різні форми дистанційної роботи, рекомендується долучити кожну дитину й кожного вчителя, практичних психологів та соціальних педагогів до емоційного розвантаження дітей і всіх учасників освітнього процесу, щоб відволікти їх від бомбардувань і жахів війни. Сам освітній процес є елементом тієї соціалізації, яка дозволяє певним чином абстрагуватися від певних реалій війни (там само).

Превентивне виховання в реаліях сучасної України має спрямовувати свої зусилля перш за все на правову, моральну, громадянську і особистісну грамотність і культуру; психологічну та емоційну підтримку батьків та учнів; на розвиток і готовність виховання в родині; спрямованість на самовиховання.

Разом із тим в умовах воєнного стану на батьків покладаються додаткові зусилля щодо виховання і розвитку дітей: надання дітям більше уваги, більше терпіння, допомоги у навчанні в умовах онлайн. Батьки несуть особливу відповідальність за виховання й здоров'я власних дітей, про що зазначено в нормативно-правових актах України щодо прав, обов'язків та відповідальності батьків за виховання дітей. Крім того, батьки мають

усвідомлювати, що успіхи в освіті та вихованні дітей – це загальна справа школи і сім'ї. «Тактика організаторів родинного виховання і повинна полягати в створенні умов для перетворення різноманітних цінностей суспільства на особистісні» (Кучерявий, 2011, с. 414).

Сім'я і школа в зазначених умовах мають формувати розуміння і готовність до самовиховання і самоосвіти, що набуває особливо актуального значення під час війни і під час навчання онлайн. Як підкреслює О. Г. Кучерявий, «у педагогічно освічених, чуйних, і уважних сімейних вихователів, які обдаровують дітей сердечною мудрістю і здатністю саморозвиватися в різних видах діяльності, можуть повчитися кращі учителі» (2011, с. 409).

Самовиховання розглядають як свідому діяльність людини, спрямовану на вироблення у себе позитивних рис і подолання негативних, на формування соціально і особистісно значущих якостей.

Важливими аспектами у самовихованні є: розвиток свідомості, вольової і почуттєвої сфер, характеру; вивчення і розвиток власних мотивів і потреб (перш за все вищих), інтересів, здібностей, темпераменту; освоєння методів і прийомів роботи над собою.

Школа і батьки мають зробити все, щоб надати певний інструментарій для набуття досвіду самовиховання, створити психолого-педагогічні умови для самовиховання – для самоуправління формуванням власної особистості, розвитку вольових якостей, цілеспрямованості, зібраності, організованості, відповідальності, гнучкості, долаючи перепони, труднощі і проблеми навчання і життя, загартовуючи волю і характер.

По-четверте, особливого значення набуває патріотичне виховання молодого покоління. На часі говорити про необхідність і тенденцію цього виховання в Україні на протигагу агресивній пропагандистській політиці, яку веде Росія серед свого народу, в тому числі дітей, про що говорить масштабна робота з боку РФ щодо підготовки методичок, в тому числі для вчителів щодо проведення уроків на регулярній основі, на яких у викривленому вигляді малюють образ українця і України, переписують історію.

Отже, сім'я, навчальний заклад, держава мають створити умови і стати тими середовищами, де відбувається становлення громадянина-патріота України, готового до викликів, готового розбудувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову державу.

Сучасна Україна вже має яскраві приклади патріотизму, заснованого на героїзмі, жертвовності заради батьківщини, захисту своєї землі, своїх домівок, своїх рідних і всіх українців як з боку військових, так і з боку пересічних українців. Це патріотизм, який покликаний надати новий імпульс духовному

оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини. Визначальною рисою українського патріотизму має бути його дієвість, спроможна перетворювати почуття в конкретні справи та вчинки на користь держави.

Справжній патріот повинен мати активну життєву позицію, своїми справами та способом життя сприяти якісним змінам ситуації в країні на краще. Для формування такої свідомості особистості має бути успішно реалізована цілісна система національно-патріотичного виховання (Чорна, 1997, с. 209-212).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, в статті зроблена спроба окреслити основні тенденції освітньо-виховного процесу закладів освіти в сучасній Україні. Визначено такі тенденції:

- дистанційна форма освітньо-виховного процесу, яка подекуди повністю витіснила очну форму навчання, а з ним і виховання; ця вимушена дія відкриває певні можливості й позитивні моменти, разом із тим оголює і ряд проблем;

- адаптація навчально-виховного процесу і розвитку адаптованості його суб'єктів до реалій і викликів в сучасній Україні, що обумовлено як зовнішньою агресією, так і переходом на дистанційне навчання, або змішану форму навчання;

- на перший план виходять превентивне виховання; готовність до освіти і виховання в родині; до самоосвіти, саморозвитку і самовиховання;

- акцент на патріотичному вихованні молодого покоління, де сім'я, навчальний заклад, держава мають створити умови і стати тими середовищами, де відбувається становлення громадянина-патріота України, готового до викликів, до розбудовувати суверенної, незалежної, демократичної, правової держави.

Отже, освітньо-виховний процес в закладах освіти України потребує переосмислення, адаптованості до швидкоплинного часу і відповідних дій для реалізації з урахуванням окреслених тенденцій.

Література

1. Виховання патріота – обов'язок, право та місія сучасної освіти. URL: <https://skole.school.org.ua/nacionalnopatriotichne-vihovannya-13-23-32-04-12-2020> (дата звернення: 10.06.2023).
2. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022-2023 навчальному році. 64 с. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/889/88943/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf> (дата звернення: 10.06.2023).

3. Драйден Гордон, Вос Джаннетт. Революція в навчанні. Пер. з англ. М. Олійник. Львів: Літопис, 2005. 542 с.
4. Кучерявий О. Г. Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 2011. 464 с.
5. Превентивне виховання учнів в умовах воєнного стану. URL: https://znayshov.com/News/Details/preventyvne_vykhovannia_uchniv_v_umovakh_v_oiennoho_stanu (дата звернення: 12.06.2023).
6. Чорна К. І. Патріотизм – духовна цінність молодих громадян України. *Цінності освіти і виховання*. Науково-методичний збірник. За заг. ред. О.В. Сухомлинської. Київ, 1997. С. 209–212.

References

1. Vykhovannia patriota – обов'язок, право та місія сучасної освіти [Raising a patriot is the duty, right and mission of modern education]. Retrieved from: <https://skole.school.org.ua/nacionalnopatriotichne-vihovannya-13-23-32-04-12-2020> (date of appeal: 10.06.2023) (ukr).
2. Doslidzhennia yakosti orhanizatsii osvitnoho protsesu v umovakh viiny u 2022-2023 navchalnomu rotsi [Study of the quality of the organization of the educational process in the conditions of war in the 2022-2023 academic year]. 64 s. Retrieved from: <https://osvita.ua/doc/files/news/889/88943/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf> (date of appeal: 10.06.2023)
3. Draiden, Hordon, Vos, Dzhanett (2005). *Revoliutsiia v navchanni* [Revolution in education]. Per. z anhl. M. Oliinyk. Lviv: Litopys (ukr).
4. Kucheriavyi, O. H. (2011). *Pedahohika: osobystisno-rozvyvalni aspekty: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl* [Pedagogy: personal and developmental aspects: manual for students of HEI]. Kyiv. (ukr).
5. Preventyvne vykhovannia uchniv v umovakh voiennoho stanu [Preventive education of students under martial law]. Retrieved from: https://znayshov.com/News/Details/preventyvne_vykhovannia_uchniv_v_umovakh_voiennoho_stanu (date of appeal: 12.06.2023) (ukr).
6. Chorna, K. I. (1997). *Patriotyzm – dukhovna tsinnist molodykh hromadian Ukrainy* [Patriotism – the spiritual value of young citizens of Ukraine] *Tsinnosti osvity i vykhovannia*. Naukovo-metodychnyi zbirnyk. Za zah. red. O.V. Sukhomlynskoï. Kyiv. S. 209–212 (ukr).

THE MAIN TRENDS OF EDUCATION IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF MODERN UKRAINE

S. S. Rashydova

The article outlines the main trends and problems of educating the young generation in modern Ukraine, which are determined and exacerbated by Russian aggression.

First, distance education has become widespread in Ukraine, which in some places has completely supplanted face-to-face education. This is a forced action and it opens up

the possibility of solving the difficult issue of not suspending, but continuing the educational process, which is definitely a positive feature. However, at the same time, it opens up a number of problems that are outlined in the article.

The second trend is the adaptation of the actual educational process and the development of the adaptability of its subjects to the realities and challenges in modern Ukraine. This trend is due to both external aggression and the transition to distance learning or mixed education.

Thirdly, there is a tendency towards preventive education; readiness for education and upbringing in the family; to self-education and self-development.

Fourthly, the patriotic education of the young generation acquires special importance in the conditions of war. The family, the educational institution, the state should create the conditions and become the environments where the formation of a citizen-patriot of Ukraine, ready for challenges, ready to build the country as a sovereign, independent, democratic, legal state, takes place.

It is noted that the educational process in educational institutions of Ukraine requires rethinking, adaptation to the fleeting time, and appropriate actions for implementation taking into account the outlined trends.

Keywords: *Educational process, trends in the educational process, educational institutions, modern Ukraine.*

Рашидова Світлана Станіславівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Київ, Україна). E-mail: svetlana101068@gmail.com

Rashydova Svitlana Stanislavivna – Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D. in Education), Associate Professor at the Pedagogy Department of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Kyiv, Ukraine). E-mail: svetlana101068@gmail.com